

კონსტიტუციური კონტროლის ცენტრალიზებული და დეცენტრალიზებული მოდელების შედარებითი ანალიზი მოდერნული კონსტიტუციის ნარკვევებიდან

აბსტრაქტი

წინამდებარე ნაშრომში მოდერნული კონსტიტუციისა და საჯარო ხელისუფლების ბუნების განმსაზღვრელი კრიტერიუმების ფონზე განხილულია კონსტიტუციის კონტროლის ცენტრალიზებული და დეცენტრალიზებული მოდელების ძირითადი მახასიათებლები. „სპონტანური წესრიგის“ დოქტრინისა და კონსტიტუციის ინტერპრეტაციის ტიპის „ჩარჩოს ორიგინალიზმით“ გაკრიტიკებულია პროფესორ სტოუნ სვითის მიერ გამოთქმული მოსაზრება დეცენტრალიზებულ მოდელებში, კონსტიტუციური კონტროლის წმინდად სამართლებრივი ბუნების შესახებ. ცენტრალიზებული მოდელებისთვის დამახასიათებელი Erga Omnes ეფექტი და მონოპოლია კონსტიტუციის ინტერპრეტაციაზე მიჩნეულია, როგორც მოდერნული კონსტიტუციისგან შექმნილ სემანტიკურ სისტემასთან ჰარმონიაში მყოფი ინსტიტუტები. დეცენტრალიზებული მოდელი წარმოდგენილია როგორც სამართლებრივი სისტემის მყოფე ბუნებაზე აპელირება და მოდერნული კონსტიტუციის რიგი მახასიათებლებისგან გადახვევა. ნაშრომს ლაიტმოტივად გასდევს ის იდეა, რომ კონსტიტუციური კონტროლის მოდელთა თავისთავადი დადებითი ან უარყოფითი შეფასება არარელევანტურია და რომ სოციალური კონსტრუქციის ფუნქციონირებისგან გამოწვეული დესტრუქციული ეფექტების არარსებობა მის სრულყოფილებას არ ნიშნავს.

1. წინასიტყვაობა

სამართალი საჯარო ხელისუფლების განხორციელების ექსკლუზიური ფორმაა, ხოლო მოდერნული კონსტიტუცია, ნორმატიული გაგებით, შეიძლება განვსაზღვროთ როგორც სახელმწიფოში მოქმედი სამართლის ჩარჩო. ვინაიდან ნორმატიული განზომილება არსებითად ფიქციური მოცემულობაა, რომლის ფარგლებშიც მოვლენები უნდა მოვარგოთ ცნებებს და არა ცნებები მოვლენებს, ნებისმიერი სოციალური კონსტრუქცია საჭიროებს სისტემურ-ლოგიკურ და სემანტიკურ გამართულობას. ნაშრომის მიზანია მოდერნული კონსტიტუციის

ძირეული მახასიათებლების ფონზე განიხილოს და შეაფასოს კონსტიტუციური კონტროლის ცენტრალიზებული და დეცენტრალიზებული მოდელების უმთავრესი განმასხვავებელი ნიშნები, განსაზღვროს, თუ უფრო თანმიმდევრულად რომელი მოდელი ერგება მოდერნული კონსტიტუციის ფარგლებში განხორციელებული საჯარო ხელისუფლების ბუნებას, კონსტიტუციის ინტერპრეტაციის წამყვან ტიპებსა და ზოგად სისტემურ ლოგიკას. ნაშრომში განვითარებული არგუმენტაცია არ ემსახურება კონსტიტუციური კონტროლის მოდელების თავისთავად დადებით ან უარყოფით (ნებისმიერი კრიტერიუმით) შეფასებას, არამედ მისი მიზანია მათი ერთიან შინაარსობრივ ჭრილში წარმოდგენა და მათში მოაზრებული საკითხების/ქვესაკითხების კონტექსტუალურ რანჟირება.

2. მოდერნული კონსტიტუცია

შეუძლებელია მოდერნული კონსტიტუციის არსებობაზე ვისაუბროთ იქ, სადაც ფაქტობრივ კონსტიტუციაში¹ არსებულ სოციალურ თუ სახელმწიფოებრივ ინსტიტუტებში სამართლის უზენაესობის დოქტრინა არ არის გასიგრძელებული. სამართლის უზენაესობის პრინციპი მეტა-სამართლებრივი იდეალია - ამ ცნებას თითქმის ვერასდროს გადავეყრებით სახელმწიფოთა კონსტიტუციებსა თუ ორგანულ კანონებში.² ეს შემთხვევითი არაა, ვინაიდან თავად კანონთა ერთობლიობა, მათი ბუნება განისაზღვრება კანონის უზენაესობის დოქტრინით და, ამდენად, მისი კანონში მოხსენიება კერძოს მიერ ზოგადის განმარტების (ან თავის თავში მოაზრებას) მცდელობას ჰგავს, რაც პრინციპულად გაუმართლებელია. კანონის უზენაესობის პირობებში საჯარო ხელისუფლება უნდა ეფუძნებოდეს, ხორციელდებოდეს და იზღუდებოდეს სამართლის მიერ, თუმცა ნიშანდობლივია ისიც, რომ კანონის უზენაესობა არ გულისხმობს მხოლოდ და მხოლოდ კანონების საფუძველზე მმართველობას. კანონის ფარგლებში ქცევის წესის ეფექტური აღსრულებადობა სამართლის უზენაესობის დოქტრინისთვის აუცილებელი, მაგრამ არასაკმარისი კრიტერიუმია. საჭიროა არა უბრალოდ კანონებით, არამედ ჯერარსულად გამართლებული კანონებით მმართველობა, ვინაიდან ფორმალური თვალსაზრისით, ავტორიტეტულ მმართველსაც შეუძლია საკუთარი ტირანული ძალის პროექცია დაუქვემდებაროს სამართლებრივ ნორმებს, არ დაუშვას სამართლებრივ ნორმებს მიღმა ხელისუფლების განხორციელება. ყოველივე ეს კი a-priori მის შეზღუდულობას (რაც ერთ-ერთი კრიტერიუმია) არ გულისხმობს, საჭიროა გარკვეული მორალურ-შინაარსობრივი კრიტერიუმების შეტანა თავად სამართლებრივ სისტემაში. სწორედ მსგავსი კრიტერიუმების განსაზღვრის ფარგლებს წარმოადგენს პროფესორ გრიმის მიერ დასახული მოდერნული კონსტიტუციის მახასიათებლები:

1. კონსტიტუცია სამართლებრივი ნორმების ერთობლიობაა და არა ფილოსოფიური კონსტრუქცია. ნორმები კი პოლიტიკური გადაწყვეტილებების შედეგად იქმნება;
2. კონსტიტუციურ ნორმათა მიზანია საჯარო ხელისუფლების ორგანიზება;

¹ ფაქტობრივი კონსტიტუცია - რეალური საზოგადოებრივი ურთიერთობების ერთობლიობა, რომლებიც განსაზღვრავენ სახელმწიფოებრივი მოწყობის საფუძვლებს (ზაზა რუხაძე; საქართველოს კონსტიტუციური სამართალი თავი 4).

² ჯ.ჰარტი, *safeguard of individual liberty*, ტეხასის უნივერსიტეტის გამომცემლობა 2002 წ. გვერდი 313.

3. კონსტიტუციური მოწესრიგება აბსოლუტურია, იგი არ ცნობს ექსტრასამართლებრივ ან სუპრასამართლებრივ მოწესრიგებას;
4. კონსტიტუციური სამართალი იერარქიულად უზენაესია;
5. კონსტიტუციის ლეგიტიმაციის წყაროა ხალხი.³

ამდენად, მოდერნული კონსტიტუცია პრემოდერნულისგან განსხვავებით უნდა გავიაზროთ არა აღწერილობით, არამედ განმსაზღვრელ კატეგორიაში, ხოლო პროფესორ გრიმის მეხუთე კრიტერიუმი ცალსახად მიუთითებს იმაზე, რომ მოდერნულმა კონსტიტუციამ სამართალი გახადა რეფლექსური⁴. ერთი მხრივ, იგი გამომდინარეობს ხელისუფლებისგან და მიემართება ხალხს, მეორე მხრივ, გამომდინარეობს ხალხისგან და მიემართება ხელისუფლებას. მიმაჩნია, რომ ცენტრალიზებული კონსტიტუციური კონტროლის პერსპექტივიდან ზემოაღნიშნულ ურთიერთმიმართებას ემატება მესამე განზომილება - გამომდინარეობს ინდივიდისგან და მიემართება ხალხს, თუმცა ამაზე უფრო ვრცელი მსჯელობა ნაშრომის შემდგომ თავებში შეგიძლიათ იხილოთ.

მოდერნული კონსტიტუცია დემოკრატიული სახელმწიფოებრიობის ორგანულ შემადგენელ ნაწილად იქცა, რასაც აკადემიურ წრეებში პრაქტიკულ-ფუნქციონალურის გარდა სემანტიკური ეფექტებიც მოჰყვა. ამის თვალსაჩინო მაგალითს წარმოადგენს პროფესორ ვოლტერ მერფის მიერ განმარტებული დემოკრატიის ცნება: „დემოკრატია ბალანსია უმრავლესობის მმართველობასა და ადამიანის ფუნდამენტურ უფლებებს შორის.“⁵

ნებისმიერი ნორმატიულად გამართლებული პოლიტიკური თუ სამართლებრივი პროცესი, დემოკრატიული ინსტიტუტების საქმიანობა სწორედ რომ ზემოაღნიშნული „ბალანსირების“ შეუქცევადი მცდელობა უნდა იყოს, თუმცა ამ კუთხით მოვლენათა ავანგარდში მაინც კონსტიტუციური კონტროლის განმახორციელებელი ინსტიტუტი დგას. ამდენად, კონტრმაჟორიტარული დილემა სულაც არ წარმოადგენს „დილემას“ იმ გაგებით, რომ ის ერთხელ და სამუდამოდ უნდა გადაილახოს, პირიქით, მოდერნული კონსტიტუციის ფარგლებში სამართლებრივი ძალის კონტრ, მაჟორიტარული პროექცია შეუქცევადი მოცემულობაა, მისი გადალახვა ბალანსირებაზე უარის თქმის ტოლფასია.

კონსტიტუციური კონტროლის გამამართლებელ ერთ-ერთ სუბსტანციურ არგუმენტს, ინდივიდის (გნებავთ უმცირესობის) უფლებების დაცვის გარდა, წარმოადგენს ისიც, რომ კონსტიტუცია საზოგადოების „ფუნდამენტური ხედვაა“, ხოლო ყოველდღიური პოლიტიკური აქტების მიმართ არსებობს გონივრული პრეზუმფცია იმის თაობაზე, რომ ისინი უფრო ვიწრო პერსპექტივაზე მორგებული მიზნების განხორციელებას ემსახურება. ამ საკითხთან დაკავშირებით რელევანტურია ბრიუს აკერმანის მიერ შემუშავებული დოქტრინა - „დუალიზმი და უმაღლესი პოლიტიკა.“⁶ იგი სახელმწიფოში არსებულ პოლიტიკურ პროცესებს ყოფს ორად: (1) უბრალო პოლიტიკა და (2) კონსტიტუციური პოლიტიკა. უბრალო პოლიტიკას, რომე-

³ დ.გრიმი, *Types of Constitution*, ოქსფორდის სამართლის სკოლის გამომცემლობა 2012 წ. გვერდი 104.

⁴ დ.გრიმი, *Types of Constitution*, გვერდი 174.

⁵ ვ.მერფი, *Constitution, Constitutionalism and Democracy*, სასწავლო ასოციაციის ამერიკული საბჭოს გამომცემლობა, 1998 წ.

⁶ ბ.აკერმანი, *Abstract democracy: A Review Of Ackerman's We The People*, ჰარვარდის უნივერსიტეტის პრესა, 1991 წ. გვერდი 312.

ლიც ყოველდღიური რუტინის შემადგენელი ნაწილია, წარმართავენ სახელმწიფო მესვეურები, ბიუროკრატები, რომლებსაც უმეტეს შემთხვევაში საკუთარი ვიწრო მიზნები გააჩნიათ, ხოლო კონსტიტუციური (იგივე უმაღლესი) პოლიტიკა სახელმწიფოებრივი განვითარების ისტორიული ღერძის მცირე მონაკვეთებში პერიოდულად იჩენს თავს, მაგალითად: მოსახლეობის მობილიზება კონსტიტუციური რეჟიმის ცვლილების, კონსტიტუციაში მნიშვნელოვანი ცვლილებების შეტანის, ღირსშესანიშნავ საკითხებზე რეფერენდუმის ჩატარების დროს. ამ დროს როგორც ამომრჩევლის, ასევე ხელისუფლების მიერ გადადგმული ყოველი ნაბიჯი ექვემდებარება საყოველთაო განსჯას, აწონ-დაწონილ მოქმედებას, საზოგადოება საკუთარ თავს კონსტიტუციური ღირებულებების ფონზე „ფუნდამენტურად“ აფასებს. აკერმანს მიაჩნია, რომ „უმაღლესი პოლიტიკის“ პერიოდულობისგან ჩვეულებრივ პოლიტიკაში შექმნილი დეფიციტი უნდა „ამოივსოს“ კონსტიტუციური კონტროლის განმახორციელებელი ინსტიტუტისგან, რომელიც სახელმწიფოებრიობის „ფუნდამენტურ ხედვას“ მოარგებს ყოველდღიურად მიღებულ პოლიტიკურ გადაწყვეტილებებს.

3. ცენტრალიზებული და დეცენტრალიზებული მოდელები

კონსტიტუციური კონტროლის დეცენტრალიზებული მოდელი კონკრეტული კონტროლით ხასიათდება საერთო სასამართლოებში, მართლმსაჯულების განხორციელების პროცესში მოსამართლეებმა შესაძლოა ამა თუ იმ სამართლებრივი აქტის მოქმედება შეაჩერონ დავის კონკრეტული მხარის მიმართ, თუკი დადგინდა, რომ იგი წინააღმდეგობაში მოდის ამ მხარის კონსტიტუციურ რანგში აყვანილ უფლებასთან. ცენტრალიზებულ მოდელში საერთო სამართლის სისტემისგან გამიჯნული საკონსტუტიციო სასამართლო აბსტრაქტულად განიხილავს ნორმების კონსტიტუციურობას. აბსტრაქტული კონტროლი შესაძლოა დახასიათდეს როგორც „ნორმატოკონტროლი“ ან პრევენციული კონტროლი. მას აქვს ტექსტუალური განზომილება, რაც გულისხმობს იმას, რომ საერთო სასამართლოებში წარმოებული სამართლებრივი დავა არ არის აუცილებელი ნორმის არაკონსტიტუციურად ცნობისთვის. გარდა ამისა, მიღებული გადაწყვეტილება ინკორპორირდება მთლიან სამართლებრივ სისტემაში და მბოჭავია ყველასთვის Erga Omne-ს ეფექტი. დეცენტრალიზებული მოდელის შემთხვევაში Erga Omne-ს დეფიციტის კომპენსაცია ხდება პრეცედენტული სამართლის პრინციპის წყალობით.⁷ მართალია, განსხვავებული დოქტრინალური ჩარჩოს არსებობა პირდაპირ კორელაციაში არ არის იმგვარ თვალსაჩინო ეფექტებზე, როგორებიცაა სახელმწიფოს დემოკრატიული განვითარებისა და ადამიანის ფუნდამენტური უფლებების დაცვის ხარისხი, ორივე მოდელი მთელ რიგ ქვეყნებში წარმატებით ახორციელებს თავის ფუნქციას, თუმცა ამა თუ იმ ინსტიტუტის დოქტრინალური ჩარჩოს ანალიზი მნიშვნელოვანია იმდენად, რამდენადაც უნდა დავადგინოთ, რომელი მათგანი შეესაბამება მოდერნული კონსტიტუციის ბუნებასა და მის ფარგლებში არსებულ სისტემურ ლოგიკას.

⁷ გ. ფერნანდესი, Comparative Constitutional Law: Judicial review, პენსილვანიის უნივერსალური კონსტიტუციური სამართალში, გვერდი 979.

პროფესორ გრიმის მესამე პრინციპის თანახმად: „კონსტიტუციური მოწესრიგება აბსოლუტურია, იგი არ ცნობს ექსტრასამართლებრივ ან სუპრასამართლებრივ მოწესრიგებას“.

მაშინ, როდესაც მოსამართლე ჯონ მარშალმა საქმეში „Marbury vs Madison“⁸ ისტორიული მნიშვნელობის გადაწყვეტილება მიიღო და ამერიკის შეერთებულ შტატებში სამართლებრივი აქტების კონსტიტუციურ კონტროლს დაუდო სათავე, კონსტიტუციაში ერთი სიტყვაც კი არ იყო ნახსენები კონსტიტუციური კონტროლის ინსტიტუტზე. მიმაჩნია რომ, თუმცა მის მიერ მიღებული გადაწყვეტილება უამრავი დადებითი პოლიტიკურ-სამართლებრივი პროცესის ქვაკუთხედი, არა მხოლოდ ამერიკის შეერთებული შტატების, არამედ მსოფლიოს მასშტაბებით, სახეზეა სახელისუფლებო ძალის ექსტრასამართლებრივი პროექცია. ამ მოსაზრების საპასუხოდ წამოჭრილი სპონტანური კრიტიკა შეიძლება ეფუძნებოდეს იმ არგუმენტს, რომ მოსამართლე ჯონ მარშალის გადაწყვეტილება არ ეწინააღმდეგებოდა კონსტიტუციისა და დემოკრატიული სახელმწიფოს მიზნებს, პირიქით - ემსახურებოდა სტაბილური სოციო-პოლიტიკური სისტემის შენარჩუნებას და პროცესების პოლიტიკური ჩიხიდან გამოყვანას. შესაძლოა, აბსოლუტურად დავეთანხმოთ მიღებული შედეგების ღირებულების შესახებ მსჯელობას, თუმცა მიმაჩნია, რომ მსგავსი იდეათა წყება ხისტი კონსეკვენციალიზმია,⁹ რაც ნორმატიული რეალობის სისტემურ ლოგიკასთან მოდის წინააღმდეგობაში. ის ფაქტი, რომ ხელისუფალის მიერ მიღებული გადაწყვეტილება ზიანს არავის აყენებს (ან მეტიც, აუმჯობესებს მდგომარეობას) ვერ იქნება მისი ლეგიტიმურობის მტკიცების საფუძველი, ვინაიდან კანონის უზენაესობის ფარგლებში ხელისუფლების ყოველი ქმედება განპირობებულია პრინციპით: „ყველაფერი, რაც დაშვებული არაა აკრძალულია“. შესაბამისად, ამერიკის შეერთებულ შტატებში კონსტიტუციური კონტროლი კანონიერების პრინციპისგან გვერდის ავლით, ექსტრასამართლებრივად განხორციელდა. ამდენად, სახეზეა პროფესორ გრიმის დასახელებული მესამე კრიტერიუმის დარღვევა. აშშ-ის შემთხვევაში სახელმწიფოს კონსტიტუციური ორგანიზება სულაც არ გამოდგა აბსოლუტური, საქმეში „Marbury vs Madison“ მოსამართლე ჯონ მარშალმა მიაგნო ექსტრასამართლებრივ „ნაპრალს“. ეს სულაც არ აკნინებს ამერიკის შეერთებული შტატების კონსტიტუციურსამართლებრივ სისტემას, სულ მცირე, ორი არგუმენტის გამო (1), მიუხედავად იმისა, რომ მოდერნულ კონსტიტუციაზე მსჯელობისას ამ ნაშრომის თარგიცა და ზღვარიც სწორედ ესაა, პროფესორი გრიმის მიერ დასახული კრიტერიუმები არ წარმოადგენს აქსიომას და კონცეპტუალურად არაფერი გამორიცხავს მათ შესახებ განსხვავებული აზრის არსებობას. (2) კონსტიტუციური კონტროლის ინსტიტუტის მსგავს წარმოშობას შეიძლება მოვუძებნოთ სხვა სახის სისტემური გამართლება „სპონტანური წესრიგის“ დოქტრინაზე დაყრდნობით.

ფრიდრიხ ჰაიეკის ეპისტემოლოგიური არგუმენტის თანახმად: „ცოდნა გადანაწილებულია საზოგადოებაში, ხოლო სამართლებრივი წესი უნდა იყოს ზოგადი, რათა ინდივიდმა საკუთარ ცოდნაზე დაყრდნობით შეძლოს საკუთარი ცხოვრების დაგეგმვა.“¹⁰

⁸ აშშ-ს ფედერალური უზენაესი სასამართლო, N137, „Marbury V Madison“ 1803 წ.

⁹ ს. ამსტრონგი, *Consequentialism*, სტენფორდის ფილოსოფიის ენციკლოპედია, 2015 წ.

¹⁰ ფ. ჰაიეკი, *Law, Commands, And Order*, გამომცემლობა როუტლეჯი & კევანი, 2010 წ. გვ. 218.

„გადანაწილებული ცოდნის“ იდეას ჰაიეკი არა მხოლოდ სამართლებრივი ნორმის „ზოგადობის“ მოთხოვნას არგებს, არამედ სპონტანური წესრიგის იდეას უკავშირებს და მიიჩნევს, რომ სწორედ მოსამართლეა სპონტანური წესრიგის ინსტიტუტი. მის მიერ განვითარებული არგუმენტაციის თანახმად: ფაქტობრივი გარემოებები მუდმივად იცვლება, კანონმდებელი კი, მიუხედავად მცდელობისა, წინასწარ ვერასდროს განსაზღვრავს იმგვარ ქცევის წესს, რომელიც სამართლიანად და კანონიერად ერგება შექმნილ ვითარებას. ასეთ დროს სწორედ მოსამართლეს აკისრია ერთგვარი „სტაბილიზატორის“ ანუ სპონტანური წესრიგის მარეალიზებელი ხელისუფალის ფუნქცია. ჰაიეკის მიხედვით, მოსამართლე არ არის დანიშნული მოხელე ან ზედამხედველი, რომელიც თვალყურს ადევნებს სამართლებრივი ნორმების აღსრულებადობას, მისი პირველადი ფუნქცია სპონტანური წესრიგის დაფიქსირება და იმ პრინციპების რეალიზებაა, რომლებიც ნორმას დაედო საფუძვლად.¹¹ ამ პერსპექტივის თანახმად, სამართლებრივი წესი არ არის წანამძღვარი, რომლისგანაც დანასკვის სახით გამომდინარეობს მოსამართლის გადაწყვეტილება, მას აკლია მოსამართლის მიერ განვითარებული, პრეცედენტულ სამართალში დამკვიდრებული „Ratio Decidendi“.¹² მოსამართლე Ratio Decidendi-ს განვითარების დროს ნორმის შემოქმედი ან, სულ მცირე, მისი სრულყოფილი ხდება. შეგვიძლია ვთქვათ, რომ სწორედ მსგავს შემთხვევას ჰქონდა ადგილი მოსამართლე ჯონ მარშალის მიერ მიღებულ გადაწყვეტილებაშიც.

ცენტრალიზებული კონსტიტუციური კონტროლის შემთხვევაში სულაც არ გვინწევს რაიმე სახის ირიბი ან შორსმომავალი არგუმენტაციით ამ ინსტიტუტის სისტემური გამართლება. მისი დაფუძნება იმთავითვე უკავშირდება პოლიტიკური ძალის მიერ კონსტიტუციაში (უმეტესად წერილობით) გამოვლენილ ნებას, მისთვის ექსკლუზიური კონსტიტუციური სივრცის გამოყოფის თაობაზე და, ამდენად, გარდა მესამე კრიტერიუმისა, სახეზეა პირველი კრიტერიუმიც: *კონსტიტუცია სამართლებრივი ნორმების ერთობლიობაა და არა ფილოსოფიური კონსტრუქცია. ნორმები კი პოლიტიკური გადაწყვეტილებების შედეგად იქმნება.*

თავის მხრივ, ამერიკის შეერთებულ შტატებში წარმოშობილი კონსტიტუციური კონტროლის დეცენტრალიზებული მოდელის გასამართლებლად უფრო უპრიანია კონსტიტუციის როგორც „ფილოსოფიური კონსტრუქციის“ წარმოდგენა, ვიდრე მხოლოდ „სამართლებრივი ნორმების ერთობლიობის“, ვინაიდან, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, არც ერთი სამართლებრივი ნორმა არ მიაწინებდა კონსტიტუციური კონტროლის ინსტიტუტზე.

4. ERGA OMNES ეფექტი და ნებატიური კანონმდებელი

კონსტიტუციური კონტროლის ცენტრალიზებულ მოდელში საკონსტუტიციო სასამართლოს მოსამართლეებს აქვთ მონოპოლია კონსტიტუციის საბოლოო ინტერპრეტაციაზე, ხოლო Erga Omnes ეფექტი გულისხმობს იმას, რომ მიღებული გადაწყვეტილება საბოლოოდ მბო-

¹¹ ფ. ჰაიეკი, *Law, Commands, And Order*, გამომცემლობა როუტლეჯი & კევანი, 2010 წ. გვ. 95.

¹² დ. ლამბერტი, *Ratio Decidendi*, კენტუკის შტატის სამართლის გამომცემლობა, 1963 წ. გვ. 689.

ჭავია მთლიან სამართლებრივ სისტემაში.¹³ კელზენმა, რომელიც კონსტიტუციური კონტროლის ცენტრალიზებული მოდელის ფუძემდებლად ითვლება, ამ ინსტიტუტს „ნეგატიური კანონმდებელი“ უწოდა და სრულიად მართებულადაც. *Erga Omnes* ეფექტი საკონსტუტიციო სასამართლოს „ქირურგიული ჩარევის“ ლეგიტიმურობის გარანტია. კონსტიტუციით დაშვებული, კონსტიტუციის საბოლოო და მბოჭავი ინტერპრეტაციაც სამართლებრივი აქტია, რომელიც სამართლებრივ ნორმათა იერარქიულ სისტემაში უზენაესია, ვინაიდან სწორედ მისი დახმარებით ხდება კონსტიტუცია „ცოცხალი ინსტრუმენტი“. მსგავსი ინსტიტუციონალური მოწესრიგება მთლიანად აკმაყოფილებს პროფესორი გრიმის მიერ მოდერნული კონსტიტუციის განმსაზღვრელ მესამე კრიტერიუმს - „კონსტიტუციური მოწესრიგება აბსოლუტურია“ - კონსტიტუციის ინტერპრეტაციაც კონსტიტუციური მოწესრიგების ფორმაა, რომელიც არა მხოლოდ ცენტრალიზებული, არამედ დეცენტრალიზებული მოდელისთვისაც არის დამახასიათებელი. ვერავინ უარყოფს, რომ კონსტიტუციური კონტროლის დეცენტრალიზებულ მოდელში მოსამართლის მიერ კონკრეტული კონტროლის განხორციელებისას კონსტიტუციის ინტერპრეტაცია კონსტიტუციური მოწესრიგების დეკლარირებული ფორმაა, ვინაიდან იგი სამართლებრივი დავების მონაწილეთათვის მბოჭავია, თუმცა ის არ წარმოადგენს „აბსოლუტურ მოწესრიგებას“. მართალია, პრეცედენტული სამართლის დოქტრინით მას შეიძლება „აბსოლუტური მოწესრიგების“ ეფექტი მიეცეს, მაგრამ ეს არის არა კონსტიტუციის ინტერპრეტაცია, როგორც ერთი სამართლებრივი აქტი, არამედ როგორც მრავალი აქტის ერთობლიობა. ამრიგად, დეცენტრალიზებულ მოდელში „ქირურგიული ჩარევა“ ვერ ჩაითვლება აბსოლუტური მოწესრიგების შემთხვევად, ვინაიდან ერთიანი სტანდარტის შესანარჩუნებლად საჭიროა შეუქცევადად განხორციელდეს მსგავსი ტიპის „ქირურგიული ჩარევა“, ეს კი სისტემის სიმყიფესა და მისი „ხელოვნურად“ შენარჩუნების მუდმივ საჭიროებაზე მეტყველებს.

კელზენმა მართებულად განჭვრიტა ისიც, რომ კონსტიტუციური კონტროლის პროცესში ადამიანის ბუნებითი უფლებების განხილვა საკონსტუტიციო სასამართლოს „პოზიტიურ კანონმდებლადაც“ აქცევდა.¹⁴ აღნიშნულის თვალსაჩინო მაგალითს წარმოადგენს გერმანიის საკონსტუტიციო სასამართლოს მერ 1975 წელს მიღებული გადაწყვეტილება.¹⁵ გადაწყვეტილება არა მხოლოდ იმას მიუთითებდა, რომ კანონები, რომლებიც ახდენდნენ აბორტის ლიბერალიზაციას არაკონსტიტუციური იყო (ნეგატიური კანონმდებლობა), არამედ მოსამართლემ უშუალოდ მიუთითა იმ საკანონმდებლო ნაბიჯებზე, რომელთა გადადგმაც აუცილებელი იყო იმისთვის, რომ მოცემულ სფეროში ქცევის წესი კონსტიტუციური მოთხოვნების მიხედვით დარეგულირებულიყო: „უკიდურეს შემთხვევაში, თუკი კონსტიტუციით გარანტირებული სიცოცხლის უფლება სხვა გზით ვერ იქნება რეალიზებული, კანონმდებელი ვალდებულია, სისხლის სამართლით დაიცვას სიცოცხლის განვითარების უფლება.“¹⁶

ლიტერატურაში ფართოდაა გავრცელებული მოსაზრება იმის შესახებ, რომ კონსტიტუციური კონტროლის განმახორციელებელი ინსტიტუტის იურისდიქციის ნეგატიური ან პოზიტიური

¹³ გ. ანდრადე, *Judicial Review*, პენსილვანიის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2011 წ. გვ. 980.

¹⁴ ს. სვითი, *საკონსტუტიციო სასამართლოები*, ნიუ იორკის პრესა, 2010 წ. გვ. 6.

¹⁵ გერმანიის საკონსტუტიციო სასამართლო, N39, „Does the reformed abortion statute violate the right to life of life developing in the mother's womb?“ 1975 წ.

¹⁶ იქვე. თავი 3, პარაგრაფი 2.

წესით გავრცელება ხელისუფლების დანაწილების პრინციპის დარღვევაა. ხელისუფლების დანაწილების პრინციპი კანონის უზენაესობის იმანენტური მახასიათებელია, ხოლო, თავის მხრივ, კანონის უზენაესობა, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მოდერნული კონსტიტუციის ფუნდამენტია. ამრიგად, სრულიად ლეგიტიმურად შეიძლება წარმოიშვას შემდეგი საკითხი: სახეზეა თუ არა ჯაჭვური რეაქცია? კონსტიტუციური კონტროლის ნეგატიური/პოზიტიური კანონმდებლობის წესით გავრცელება ეწინააღმდეგება თუ არა მოდერნული კონსტიტუციის მოთხოვნებს?

ხელისუფლების დანაწილების დოქტრინა ორ უმთავრეს ბაზისს ეფუძნება: (1) ფუნქციური სპეციალიზაცია და (2) შემაკავებელი და გამაწონასწორებელი მექანიზმები.¹⁷ ნაშრომის წინა თავებში უკვე აღვნიშნე, რომ კონსტიტუციური კონტროლის ინსტიტუტი შეგვიძლია ერთგვარ „სტაბილიზატორის“ ფუნქციის მქონე ორგანოდ წარმოვიდგინოთ. იგი აწესრიგებს სამართალში პოლიტიკური ძალის პროექციისგან შექმნილ ბუნებრივ დისონანსს. ამასთან, არაზუსტია იმის დაშვება, რომ საკონსტუტიციო სასამართლო მხოლოდ და მხოლოდ საკანონმდებლო ორგანოს იურისდიქციაში იჭრება, ვინაიდან თავად აღმასრულებელ ხელისუფლებასაც, საკანონმდებლო ორგანოსგან აქვს დელეგირებული კანონშემოქმედების ფუნქცია (კანონქვემდებარე აქტები). ამდენად, შესაძლოა, არსებობდეს პრეზუმფცია, რომ საკონსტუტიციო სასამართლო არა მხოლოდ საკანონმდებლო ორგანოს, არამედ აღმასრულებელი ორგანოს იურისდიქციაშიც იჭრება, თუმცა შესაძლოა თუ არა მსგავსი პრეზუმფციის გამართლებას ჰქონდეს გონივრული საფუძველი? დანამდვილებით შეიძლება ითქვას, რომ - არა. ფუნქციური სპეციალიზაციის მოთხოვნის დარღვევა a-priori არ მიაწინებს ხელისუფლების დანაწილების დოქტრინისთვის გვერდის ავლას. ფუნქციალური კვეთა სხვადასხვა შტოსა თუ ინსტიტუტს შორის აუცილებელია იმდენად, რამდენადაც სისტემაში მოხდეს შემაკავებელი და გამაწონასწორებელი მექანიზმების ინკორპორირება. შემაკავებელი და გამაწონასწორებელი მექანიზმების ეფექტურობა გულისხმობს იმას, რომ ხელისუფლების შტოები ერთმანეთისგან იზოლირებულნი კი არ უნდა იყვნენ, არამედ საჭიროების შემთხვევაში ფუნქციურადაც კი გადაკვეთონ ერთმანეთი მთლიანი სისტემის გამართული მუშაობისთვის. ამდენად, კონსტიტუციური კონტროლის არსებობა ხელისუფლების დანაწილების დოქტრინის დელიმინაცია კი არა, მისი რეალიზებაა. ამ ეტაპისთვის, ნაშრომის ფარგლებში განვითარებული არგუმენტაციის ხასიათი მოითხოვს, რომ დავსვათ კითხვები, რომლებზე პასუხის გაცემასაც შემდეგ თავში შევეცდები: რა სტატუსის ქვეშ აქვს საკონსტუტიციო სასამართლოს „სტაბილიზატორის“ ფუნქცია, წარმოადგენს კი ის ხელისუფლების რომელიმე შტოს? რა ხდება დეცენტრალიზებული მოდელის შემთხვევაში? შესაძლებელია, რომ კონსტიტუციური კონტროლი წმინდად სამართლებრივ განზომილებაში განხორციელდეს?

¹⁷ ჯ.მარტინეზი, *Horizontal Structuring*, ოქსფორდის შედარებითი კონსტიტუციური სამართლის სახელმძღვანელო, 2012 წ. გვ.გვ. 547-575.

5. კონსტიტუციური კონტროლის სტატუსი

პროფესორი სტოუნ სვითის მიერ გაჟღერებული მოსაზრების თანახმად, კონსტიტუციური კონტროლის დეცენტრალიზებული მოდელი მართლმსაჯულების განხორციელებისგან გამიჯვნადი არ არის, ხოლო მართლმსაჯულების განხორციელება გულისხმობს სამართლებრივ სისტემაში არსებული ნორმების სუბსუმირებას ფაქტობრივ გარემოებებზე - მათი აღსრულების უზრუნველყოფას.¹⁸ კონსტიტუციური კონტროლის ცენტრალიზებულ მოდელს კი იგი განსაზღვრავს როგორც გარდამავალ ეტაპს სამართლებრივ და პოლიტიკურ განზომილებებს შორის.

დეცენტრალიზებული მოდელის მსგავსი შეფასება გარდა იმისა, რომ უგულებელყოფს ზემოაღნიშნულ „სპონტანური წესრიგის“ დოქტრინას და მოსამართლის სამართალშემოქმედების ფუნქციის სრულ დელიმიტაციას ახდენს, კონსტიტუციის ინტერპრეტაციას ვიწრო კატეგორიაში „ცათამბჯენურ ორიგინალიზმში“ აქცევს. „ცათამბჯენური ორიგინალიზმი“ კონსტიტუციის ინტერპრეტაციის ერთ-ერთი სახეა, რომელიც კონსტიტუციას დასრულებულ პროდუქტად განიხილავს, ის მხოლოდ და მხოლოდ ითვალისწინებს საკანონმდებლო ორგანოს მიერ კონსტიტუციაში ცვლილებების შეტანას, მაგრამ არა მოსამართლეთა მიერ კონსტიტუციის კონსტრუქციას, ახალი ნორმატიული შინაარსით წაკითხვას ან სისტემაში არსებული ცარიელი სივრცეების შევსებას. ინტერპრეტაციის ამ მოდელის თანახმად, მოსამართლე კონსტიტუციური ნორმების შესახებ ვერაფერს ახალს ვერ იტყვის, მათ შორის ვერც ფაქტობრივ გარემოებებთან სუბსუმირების დროსაც.¹⁹

„ცათამბჯენურ ორიგინალიზმს“ დღესდღეობით მხოლოდ თეორიულკატეგორიული დატვირთვა აქვს და თითქმის არც ერთი კონსტიტუციური დემოკრატიის სამართლებრივ რეალობაში არ გამოიყენება. კონსტიტუციის ინტერპრეტაციის წამყვან მოდელად ითვლება ე.წ. „ჩარჩოს ორიგინალიზმი“, რომლის მიხედვითაც კონსტიტუცია ექვემდებარება კონსტიტუციური კონტროლის განმახორციელებელი ორგანოს/შტოს მიერ კონსტრუქციას.²⁰ კონსტიტუციის კონსტრუქცია გულისხმობს მის სრულყოფას, ცვალებად ფაქტობრივ გარემოებებთან ადაპტირებას, მის მიღმა მოაზრებული პოლიტიკური ნებისა და პრინციპების ინკორპორაციას სამართლებრივ სისტემაში. გამოყოფენ კონსტიტუციის კონსტრუქციის ორ შემთხვევას: (1) როდესაც კონსტიტუცია საჭირობოროტო საკითხზე დუმს; (2) კონსტიტუციის მიზნებისთვის ახალი ინსტიტუტის შექმნა საჭირო.²¹

სწორედ მსგავს შემთხვევასთან გვქონდა შეხება საქმეში *Marbury vs Madison*. მოსამართლე მარშალმა კონსტიტუციის ინტერპრეტაციით კონსტიტუციის „კონსტრუქცია“ მოახდინა, რაც არც ერთ შემთხვევაში არ ნიშნავს მართლმსაჯულების განხორციელებას, არც სამართლებრივი ნორმების სუბსუმირებას და მის საფუძველზე შექმნილ სილოგისტურ მიმართებას, ერთი მხრივ, ნორმის წანამძღვრებას და გამოტანილ განაჩენს შორის.

¹⁸ ს. სვითი, *საკონსტუციო სასამართლოები*, ნიუიორკის პრესა, 2010წ. სკოლა, გვ. 6.

¹⁹ ჯ.ბალკინი - *Framework Originalism And The Living Constitution*, იელის სამართლის სკოლის გამომცემლობა, 2009 წ. გვერდი 550.

²⁰ გერმანიის საკონსტიტუციო სასამართლო, მე-15 სქოლიო.

²¹ ბალკინი, მე-19 სქოლიო, გვ. 560.

კონსტიტუციის კონსტრუქცია, მისი განვრცობა თუ სრულყოფა უთუოდ სცდება წმინდა სამართლებრივი სფეროს ფარგლებს და თვისობრივად უკავშირდება პოლიტიკური ძალის პროექციას. ნორმატიული კონსტიტუცია (და არა ნომინალური ან სემანტიკური)²² პოლიტიკური ნების მოწესრიგებასა და საჯარო ხელისუფლების ორგანიზებას გულისხმობს, ხოლო კონსტიტუციის „მოწესრიგების“ ნებისმიერ მცდელობას უთუოდ აქვს შეხების წერტილი პოლიტიკურ ძალასთან. ამდენად, სისტემური ლოგიკის პერსპექტივიდან დაუსაბუთებელია მოსაზრება იმის შესახებ, რომ კონსტიტუციური კონტროლის დეცენტრალიზებული მოდელი მხოლოდ და მხოლოდ მართლმსაჯულების განხორციელების ფარგლებშია მოქცეული. კონკრეტული კონტროლის ინსტიტუტზე მითითება არ არის საკმარისი იმის სამტკიცებლად, რომ დეცენტრალიზებული მოდელი პოლიტიკურად ნეიტრალურია. იგი, შეიძლება ფორმალურად აკმაყოფილებდეს მართლმსაჯულების განხორციელების თანმდევ კრიტერიუმებს, თუმცა კონსტიტუციის კონსტრუქცია ვერასდროს იქნება წმინდად სამართლებრივი დატვირთვის მქონე.

მეორე მხრივ, არ არსებობს ორაზროვანი დებულებები კონსტიტუციური კონტროლის ცენტრალიზებული მოდელის ინსტიტუციონალურ სტატუსთან დაკავშირებით - კონსტიტუცია საგანგებოდ ქმნის პოლიტიკურ-სამართლებრივ სივრცეს მისი ფუნქციონირებისთვის.

მაშინ, როდესაც კონსტიტუციური კონტროლის ცენტრალიზებული მოდელის ფარგლებში კონსტიტუციის განმარტება საყოველთაოდ მბოჭავია, დეცენტრალიზებული მოდელის დროს, ქვედა ინსტანციების მიერ კონსტიტუციის განმარტებისას არსებობს დიდი ბუნდოვანება იმასთან დაკავშირებით, თუ მოცემულ შემთხვევაში რა წარმოადგენს კონსტიტუციური დებულების შინაარსს - ფედერალურმა უზენაესმა სასამართლომ შესაძლოა ნებისმიერ დროს შეცვალოს ქვედა ინსტანციების არგუმენტაციის ხაზის ვალიდურობა. ამდენად, კონსტიტუციური კონტროლის დეცენტრალიზებული მოდელი კონსტიტუციური კონტროლის განხორციელებისას არათუ ავსებს სამართალში არსებულ „სივრცეებს“, არამედ პერიოდულად უფრო მეტ ცარიელ სივრცეს ქმნის. მსგავსი სისტემური წყვეტა, რომელიც ინსტიტუციონალურ ხარისხშია აყვანილი, დიდწილად ვერ ერგება მოდერნული კონსტიტუციის ზემოთ აღნიშნულ მახასიათებლებს.

6. ინდივიდუალური სარჩელი

კონსტიტუციური კონტროლის დეცენტრალიზებულ მოდელთა უმრავლესობაში ნორმის კონსტიტუციურობის საკითხის განხილვის საფუძველი შეიძლება იყოს ინდივიდუალური საჩივარი (შეზღუდული ან სრული). ზოგიერთ სისტემაში მოქმედებს *actio popularis*²³ ზოგან კი სარჩელის ავტორს უწევს იმის მტკიცება, რომ ნორმა ზიანს აყენებს ან მიაყენებს მის კონსტიტუციური უფლებით დაცულ სფეროს. მსგავსი შესაძლებლობა ეხმიანება მოდერნული საჯარო ხელისუფლების ბუნებასა და პროფესორ გრიმის მეხუთე კრიტერიუმს: *კონსტიტუციის ლეგიტიმაციის წყაროა ხალხი*.

²² დ. გრიმი *Types of Constitution*, ოქსფორდის უნივერსიტეტის პრესა, 2012წ. გვ. 107.

²³ სვითი, მე-18 სქოლიო. გვ. 15.

რა თქმა უნდა, სახალხო ლეგიტიმაციის იდეალი ბევრად უფრო ფართო ასპარეზს მოიცავს, ვიდრე კონსტიტუციურ კონტროლს, თუმცა როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ნაშრომის მიზანია ერთიან სისტემურ ჭრილში წარმოადგინოს კონსტიტუციური კონტროლის ტიპთან დაკავშირებული საკითხები.

პირველ თავში ვახსენეთ პროფესორი გრიმის მოსაზრება იმასთან დაკავშირებით, რომ მოდერნულმა კონსტიტუციამ სამართალი გახადა რეფლექსური. „გამომდინარეობს ხალხისგან და მიემართება სახელმწიფოს“ გულისხმობს პირდაპირი დემოკრატიის განხორციელებისას მიღებულ სამართლებრივ შედეგებს, თუმცა განსხვავებულ, მესამე კატეგორიად შეიძლება გამოვყოთ ინდივიდუალური კონსტიტუციური საჩივრისგან მიღებული შემთხვევები. საჩივრის ავტორი უშუალოდ მონაწილეობს კონსტიტუციის კონსტრუქციაში, წარმოადგენს არგუმენტებს, თვალსაჩინოს ხდის ამა თუ იმ ნორმის მანამდე რთულად შესამჩნევ ნორმატიულ შინაარსს, ყოველივე ამას კი საკონსტუტიციო სასამართლოს საყოველთაოდ მბოჭავი გადაწყვეტილება მოსდევს. მიუხედავად იმისა, რომ მთელ რიგ სისტემებში მბოჭავია მხოლოდ სარეზოლუციო და არა სამოტივაციო ნაწილი, პრაქტიკულ რეალობაში საკონსტუტიციო სასამართლოები ცდილობენ, სამოტივაციო ნაწილში განვითარებული არგუმენტების სტანდარტის შენარჩუნებას.²⁴ ამდენად, ხშირ შემთხვევაში, მნიშვნელობა არ აქვს სუბიექტის კონსტიტუციური სარჩელი დაკმაყოფილდება თუ არა, მას მაინც შეაქვს თავისი წვლილი სამართლის შექმნა/კონსტრუქციაში.

7. დასკვნა

ნორმატიულ რეალობაში ნებისმიერი სახის ინსტიტუციონალური განვითარება დაფუძნებულია სისტემური აზროვნების ინდუქციურ წესზე, რაც გულისხმობს გამოცდილებისგან ანუ კერძო მოვლენებისგან განზოგადებული დასკვნების გამოტანასა და მოვლენათა ღირებულებითი შეფასების სკალის სტანდარტიზებას. კონსტიტუციური კონტროლის ცენტრალიზებული მოდელის შექმნა და განვითარება, განსხვავებით დეცენტრალიზებული მოდელისა, ხანგრძლივი რეფლექსიისა და ინსტიტუციონალურ შეცდომებზე სწავლის შედეგი იყო. სოციალურ კონსტრუქციას სრულყოფილს ვერ ვუწოდებთ მხოლოდ იმიტომ, რომ იგი ცუდი შედეგების მომტანი არ არის სოციო-პოლიტიკურ სივრცეში, მისი სრულყოფისთვის საჭიროა მასში მოაზრებულმა საკითხებმა დააკმაყოფილონ სემანტიკური სიზუსტის განმსაზღვრელი კრიტერიუმები და მათი მიმართება ჯერარსულ რეალობაზე. გასულ საუკუნეში ადამიანის ფუნდამენტურ უფლებათა დაცვის პათოსი უკურეაქცია გახლდათ ტირანული პოლიტიკური ძალის პროექციაზე, ხოლო მოდერნული კონსტიტუციის პერსპექტივიდან ამ პათოსის რეალიზების სისტემურ-სემანტიკური თვალსაზრისით, შედარებით უფრო გამართულ მექანიზმს კონსტიტუციური კონტროლის ცენტრალიზებული მოდელი წარმოადგენს.

²⁴ აღნიშნული გამომდინარეობს განჭვრეტადობისა და სასამართლოს ინსტიტუციონალური ავტორიტეტის შენარჩუნების მცდელობისგან. პრაქტიკული მაგალითია „საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის 21-ე პრიმა მუხლი, რომელიც სასამართლო პოზიციის ცვლილების შემთხვევაში ადგენს მაღალ სტანდარტს- უქვემდებარებს პლენუმის მიერ საქმის განხილვას.

